

פרק טז (פסוקים א-כ) / ברוריה בן-דוד (וייס)

ארבעים ואחת שנות מלכותו של אסא מלך יהודה היו הסוערות ביותר בממלכת ישראל. בפרק זמן זה התחלפו ארבעה בתי מלכות: בית ירבעם, בית בעשא, בית זמרי ובית עמרי. עם ארבעת בתי מלכות אלה נמנים שמונה מלכים: ירבעם ונדב בנו, בעשא ואלה בנו, זמרי, תבני בן גינת, עמרי ואחאב בנו.

כשכל בית מלכות משמיד ללא רחם את בית המלכות שקדם לו ואת הנאמנים לו. המלכים עשו זאת כדי להבטיח את שלטונם, אך שלא מדעתם היו שליחי ה' לבצע את גזרותיו. כל המלכים הללו הלכו בדרכו של ירבעם בן נבט לא זאת בלבד שהם חטאו, אלא אף החטיאו את ישראל וחטאתם הייתה סיבת נפילתם.

בעשא לא היה טוב מקודמו ונעשה שותף לגורלו של ירבעם. אחיה השילני הוכיח את בית ירבעם (יד ז-טז). ויהוא בן חנני ניבא את השמדת בית בעשא שהשמיד את בית ירבעם (פס' ב-ד).

"ויהי דבר ה' אל יהוא בן חנני על בעשא לאמר" (פס' א). חז"ל דרשו שכל נביא שנתפרש שמו ושם אביו הוא נביא בן נביא (ויק"ר ו' ו'). ייתכן שאביו היה "חנני הראה", שהוכיח את אסא ואת יהושפט בנו (דה"ב טז ז).

נבואת הפורענות של הנביא יהוא על בית בעשא דומה בסגנונה לנבואתו של אחיה השילוני על ירבעם בן נבט. **נשווה ביניהם:** יהוא בן חנני אמר על בעשא: "יען אשר הרמתוך מן העפר ואתנך נגיד על עמי ישראל". "מן העפר" כנראה שמוצאו היה ממשפחה נחותה בשבט יששכר. אחיה השילוני אמר על ירבעם: "יען אשר הרימתוך מתוך העם ואתנך נגיד על עמי ישראל" (יד ז).

"הנני מבעיר אחרי בעשא ואחרי ביתו", בדומה לתוכחת אחיה לבית ירבעם ובערתי אחרי בית ירבעם" (יד י). "המת לבעשא בעיר יאכלו הכלבים, והמת לו בשדה יאכלו עוף השמים" (פס' ד). ועל ירבעם נאמר: "המת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים, והמת בשדה יאכלו עוף השמים" (יד יא).

בעשא השמיד את בית ירבעם, לא מפני שרצה לתקן את המצב הדתי בישראל, אלא כדי להבטיח שלא יהיה לו מתחרה הטוען לכתר מבית ירבעם. הוא הלך בדרכי ירבעם חטא והחטיא את העם. מכיוון שהוא בעצמו הלך בדרכי ירבעם נחשבה לו השמדת בית ירבעם כחטא, שהרי לא לשם שמים נתכוון. "ועל כל הרעה אשר עשה בעיני ה' להכעיסו במעשה ידיו להיות כבית ירבעם, ועל אשר הכה אתו" (פס' ז; טו כט).

מדוע היה עונשו של בעשא דומה לזה של ירבעם, הלא בעשא מילא את שליחות הנביא לביעור בית ירבעם?

בעשא נענש כי הוא לא תיקן את המצב הדתי בממלכה. לא זאת בלבד שלא חזר לעבוד את אלוקי ישראל ולהחזיר את בני ישראל לצור מחצבתם, אלא המשיך להשריש עבודה זרה בממלכתו ביתר שאת.

מה יהיה עונשו של בעשא?

"הנני מבעיר אחרי בעשא ואחרי ביתו" (פס' ג). "אחרי בעשא" - מלמד שהגזרה תתקיים רק בימי בנו. אמנם בעשא יזכה להיקבר בעיר בירתו תרצה (פס' ו), אבל אף אחד מיורשיו יבוא אל קבר ישראל.

מה מסופר על אלה בן בעשא?

אלה בן בעשא מלך אחרי מות אביו פחות משנתיים בתרצה. על כוחה של מלכות ישראל בזמנו מעידה העובדה שצבא ישראל ביקש להרחיב את גבולות הממלכה על חשבון הפלשתים ושם מצור על גבתון. גם מן העובדה שעל הרכב היו ממונים בימיו שני שרים (פס' ט) אנו למדים שבימיו של אלה בן בעשא היה הרכב של צבא ישראל גדול מאוד. בשנה השנייה למלכותו נרצח אלה כאשר הוא שותה לשכרה בידי זמרי שר מחצית הרכב ב"בית ארצא אשר על הבית" (פס' ט), בבית ארצא שהיה ממונה על בית המלך (ד ו ; יש' כב טו). זה קרה כשחלק מצבאו של המלך אלה שם מצור על גבתון אשר לפלשתים (פס' טו). אלה בן בעשא הוא יחידי מכל מלכי ישראל ויהודה שכתובה בו שכרות. על בן הדד כתוב : "ובן הדד שתה שכור בסכות" (כ טז).

זמרי היה אחד משרי צבאו של אלה בן בעשא. הוא כיוון את השעה בה נמצא בעיר הבירה רק חלק מהצבא הנתון לפקודתו של אלה. בשעה שהצבא בפיקודו של עמרי צר על גבתון הפלשתית התנקש זמרי בחיי אדוניו בארמונו בבירה תרצה, תפס את כיסא המלכות והשמיד את בית בעשא. "ויהי במלכו כשבתו על כסאו הכה את כל בית בעשא, לא השאיר לו משתין בקיר וגאליו ורעהו" (פס' יא). לא השאיר לו שריד. זמרי השמיד את כל קרובי המשפחה כדי שלא ינקמו בו לפי המנהג של גאולת הדם (במד' לה כה) ואת כל אוהביו ורעיו של אלה, כפי שניבא יהוא הנביא.

תארו את האירועים שהביאו למותו של זמרי?

כאמור : בשעה שזמרי תפס את רסן השלטון בתרצה עיר הבירה, צרו צבאות ישראל על גבתון אשר לפלשתים, כשהגיע אליהם השמועה על הקשר ורצח המלך המליכו למלך על ישראל את שר הצבא עמרי שעמד בראש המצור על גבתון. עמרי עלה על תרצה ושם מצור על עיר הבירה, כשהבין זמרי כי נלכדה העיר נמלט אל ארמון המלכות המבוצר, בהיותו במצור נאלץ להעלות את היכל המלך באש ונשרף בתוכו. מוות קשה זה נגרם לו "על חטאתיו אשר חטא לעשות

הרע בעיני ה'" (פס' יט). מלכותו נמשכה שבעה ימים בלבד, אבל הותירה רשמים עזים ושמו של זמרי נחרת בזיכרון הדורות הבאים כסמל לעבד הורג אדוניו (מל"ב ט לא). נשאלת השאלה כיצד הספיק זמרי להחטיא את ישראל במשך שבעה ימים? רד"ק פותר את הקושי בכך שזמרי החטיא את ישראל במשך זמן רב עוד בהיותו שר מחצית הרכב.

פרק טז (פסוקים כא-סוף)

עוד זעזוע נפל בגורלה של ממלכת ישראל. מהו?

העם התחלק לשניים. אחרי מלחמת עמרי בזמרי נמשך המאבק על השלטון בין עמרי לבין תבני בן גינת, הכתוב לא פירש את עיסוקו של תבני. זמרי ועמרי שנאבקו על השלטון היו שרי צבא, לכן יש להניח שגם תבני היה משרי צבא של אלה בן בעשא. ייתכן ששם אביו של תבני גינת על שם עירו "עין גנים" הנמנית עם ערי יששכר (יהו' יט כא) היא העיר ג'נין של ימינו. חצי העם תמך בתבני והחצי השני תמך בעמרי. המאבק בין תבני ועמרי נמשך ארבע שנים. "ויחזק העם אשר אחרי עמרי את העם אשר אחרי תבני בן גינת, וימת תבני וימלך עמרי" (פס' כב). לדעת חז"ל נטה העם אחרי עמרי והרגו את תבני מפני שאסא מלך יהודה השיא את בתו של עמרי ליהושפט בנו (סע"ר סדר עולם רבה פרק יז).

עמרי עלה על כיסא המלוכה לאחר זעזועים קשים שפקדו את ממלכת ישראל. בסוף מלכות בעשא פלשו חילות בן הדד לצפון הארץ והרסו את מערכת ההגנה בארץ נפתלי, ובאותו הזמן התבססה ממלכת מואב שכבר פרקה מעליה קודם לכן את עול ישראל, לעומת זאת התחזקה ממלכת יהודה. יש להניח שמלחמת האזרחים שנמשכה קרוב לחמש שנים החלישה את הממלכה מבפנים. לדעתו של רש"י המאבק בין תבני בן גינת לעמרי החל ככתוב בשנה העשרים ושש לאסא והסתיימה בשנתו השלושים ואחת (פס' כג), נמצא שמלחמת האחים נמשכה חמש שנים. מלכותו הייתה שלמה רק שבע שנים מתוך שתים עשרה שנות מלכותו. עתה יחזיק עמרי ברסן השלטון ויחליץ את מלכות ישראל מהמצב הקשה שבו הייתה נתונה לאחרונה.

מה היה עיקר מעשהו של עמרי?

עיקר מפעלו של עמרי היה בניינה של שומרון עיר המלוכה החדשה. "ויקן את ההר שמרון מאת שמר בככרים כסף, ויבן את ההר ויקרא את שם העיר אשר בנה על שם שמר אדני ההר שמרון" (פס' כד).

עמרי קנה את ההר שומרון עשרה ק"מ צפונית מערבית לשכם כבר בשנה הראשונה למלכותו. מלכי ישראל לא היו מפקיעים את קרקעות האזרחים אלא

קונים את הקרקע במחיר מלא. עמרי בנה את שומרון במשך שש שנים שישב בתרצה. מצודת דוד פירש שעמרי קנה את ההר בשנה השביעית למלכותו. שומרון שם עיר ממלכה כנענית (יהו' יא א) שנפלה בנחלת זבולון (יהו' יט טו). מצד מערב לנחלתו של זבולון נמצא גבול יששכר. רד"ק כתב: "נראה מדבריו שכרך גדול היה שם מתחילה, אלא שעמרי חיזק הבניין, וקרא שם העיר שומרון על שם שמר אדוני ההר שומרון".

שרידי העיר נמצאו ליד הכפר סבסטיה, שם שנתן לה הורדוס לאחר שבנה אותה מחדש. זכות בניין הארץ עמדה לעמרי לייסד בית מלכות נכבד בישראל. זכות נוספת עמדה לעמרי על שקנה את הקרקע בכסף מלא. חז"ל שבחו את עמרי על בניין שומרון ודרשו: "מפני מה זכה עמרי למלכות? מפני שהוסיף כרך אחד בארץ ישראל" (סנהדרין קב ע"ב).

מדוע בחר עמרי בהר שומרון כמקום מיועד לעיר מלוכה?

ההגנה על תרצה הייתה קשה. שומרון ישבה על גבעה גבוהה (הר שומרון) החולשת על סביבתה. זהו מקום בעל חשיבות אסטרטגית בצפון מערב הר אפרים, בצומת דרכי שיירות חשובות, וסמוך יותר לאזורי החוף והעמקים מן הבריות הקודמות שכם ותרצה.

"ויתר דברי עמרי אשר עשה וגבורתו אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל" (פס' כז). על אחד ממעשי הגבורה שלו אנו למדים מכתובת מישע מלך מואב. המזכיר שעמרי "עינה" את מואב ימים רבים, והכוונה ודאי למסע צבאי שנסתיים בכיבוש ערי מבצר, ובהחזרת מרותה של ממלכת ישראל על מואב. לפי פרק כ פס' לד לקח בן הדד הראשון מאת אביו של אחאב הוא עמרי ערים שונות, ואף הקים חוצות (שווקים) בשומרון, דבר המעיד על זכויות יתר במסחר שהייתה לארם דמשק בממלכת ישראל.

מי מלך אחרי עמרי ומה מסופר עליו?

אחאב בן עמרי מלך על ישראל בשומרון בשנת שלושים ושמנה לאסא מלך יהודה במשך עשרים ושתיים שנה. אחאב עבד את הבעל והקים לו מקדש ומזבח.

באיזו מדרכי המדיניות של שלמה בחר?

במדיניות של ברית שלום וידידות עם השכנים, לפעמים באמצעות נישואים מלכותיים, לשם כך נשא את איזבל בת אתבעל מלך צידון. ברית זו בין ישראל וצידון נכרתה עוד בימי עמרי ונתחזקה ע"י נישואיו עם איזבל.

למה הביאה ברית זו?

על ידה התחדשו הקשרים המסחריים בין ישראל וצור כבימי שלמה וקשרים אלה העשירו את ישראל.

בבעשא נאמר שהכעיס את ה' במעשה ידיו להיות כבית ירבעם (פס' ז), ועוד נאמר בבעשא ובאלה שהכעיסו את ה' בהבליהם (פס' יג), כך נאמר גם על עמרי אבי אחאב (פס' כו), ורק באחאב נאמר במפורש שהכעיס את ה' אלקי ישראל מכל מלכי ישראל שהיו לפניו. מכיוון שאף אחד מקודמיו לא עבד עבודה זרה ממש, לא בנה מזבחות לעבודה זרה ולא בתי מקדש כמו שעשה אחאב. אחאב בנה בעצת אשתו איזבל בת אתבעל מלך צידון מזבח לבעל וכן "בית בעל" בשומרון הבירה.

תל יריחו עמד בחרבנו מימי יהושע ועד לימי אחאב.
למה נבנו בימי אחאב הריסותיה של יריחו, הרי יהושע קילל את האיש שיבנה את העיר?

ייתכן שאחאב רצה להפוך את יריחו לעיר מעוז נגד מואב, כשם שבתקופת השופטים העיר שימשה עיר מעוז לעגלון מלך מואב נגד שבטי ישראל (שופ' ג יג).

מי בנה את יריחו מהריסותיה?
חיאל בית האלי מגדולי בית אל היה, כמו "יהושע בית השמשי" (ש"א ו יד), "ישי בית הלחמי" (ש"א טז א).

מה היה גורלו של חיאל בית האלי?
נתקיימה בו הקללה אשר קילל יהושע את בונה יריחו. בשעה שהניח את היסודות לעיר מת בנו בכורו, ובשעה שסיים בניינה מת בנו הצעיר. כל בניו מתו בגלל קללת יהושע "בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה" (יהו' ו כו).

הערה היסטורית
שומרון נשארה בירת ממלכת ישראל עד חורבן הממלכה על ידי סרגון מלך אשור שבימיו חרבה גם שומרון (מיכה א ו). הכותים שהושיב מלך אשור בערי שומרון חזרו ובנו אותה, אף על פי שמושבם העיקרי היה בשכם, ואלכסנדר הגדול הושיב בה שר מיוחד עם חיל מצב לאחר שמרדו בו השומרונים. יוחנן הורקנוס החשמונאי צר עליה שנה תמימה, לאחר מכן לכד אותה והרס אותה עד היסוד. אחר כך חזר ובנה אותה שר הצבא הרומאי גביניוס, והקיסר אוגוסטוס נתן אותה במתנה להורדוס והוא השיב לה את תפארתה מימי קדם וקרא לה לכבוד הקיסר אוגוסטוס (שמו היווני סבסטוס קדוש) בשם היווני סבסטיה. זה היה אחד ממפעלי הבנייה המרשימים של הורדוס. אחרי כן ירד מעמדה של שומרון ושכם תפסה את מקומה. שרידי שומרון נמצאים בגן הלאומי סבסטיה כשנים עשר ק"מ מצפון לשכם. באתר ממצאים שהשתמרו בצורה מרשימה. שרידי חומות, מצודה, ארמונות מלוכה, בתים ומחסנים מימי ממלכת ישראל. רחוב העמודים אשר עיטרו את

הרחוב בו בנה הורדוס מקדש לכבודו של הקיסר אוגוסטוס. בחפירות התגלו
כשש מאות עמודים.
ארכיאולוגים מצאו פסל של אוגוסטוס שהקים הורדוס ולוחות עם כתובות
עבריות מימי אחאב.
בקרבת חורבות העיר שומרון הוקם בסוכות תשל"ח היישוב "שבי שומרון"
(שבים לשומרון).